13.00.00	13.00.06	01.00.00
13.00.01	13.00.07	02.00.00
13.00.02	13.00.08	03.00.00
13.00.03	13.00.09	09.00.00
13.00.04	07.00.00	10.00.00
13.00.05	19.00.00	11.00.00

№4/2025

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Pedagogik, psixometodologik va tabiiy fanlarga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Elektron nashr. 534 sahifa,
15-aprel, 2025-yil.

BOSH MUHARRIR:
Qirg'izboyev Abdug'affor Karimjonovich
Tarix fanlari doktori, professor

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:
Ibragimova Gulsanam Ne'matovna
Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A`ZOLARI
Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Umarova H.O'. – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Somurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F.O. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),dotsent
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'icha falsafa doktori (PhD)
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Toshkent davlat texnika universiteti, G. V. Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti Toshkent temir yo'l muhandislari instituti.

EDITOR-IN-CHIEF:
Qirg'izboyev Abdug'affor Karimjonovich
Doctor of Historical Sciences, Professor

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:
Ibragimova Gulsanam Ne'matovna
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:
Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician
Shoumarov G'. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician
Umarova H.O'. – Minister of Preschool and School Education of the Republic of Uzbekistan
Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Shermuhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor
Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)
Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)
Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)
Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)
Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)
Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)
Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor
Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)
Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor
Mirzayeva F.O. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor
Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor
Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor
Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service
Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)
Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor
Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor
Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor
Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics
Ashurov R. R. – doctor of philosophy (PhD) in psychology
Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region
Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali Oliy attestatsiya komissiyasining 26-08-2024 yildagi №11-05-4381/01-Kengash tavsiyasiga ko'ra, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning tadqiqot ishlari yuzasidan dissertatsiyalarining asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Asos: OAK Pedagogik texnologiyalar va psixologik tadqiqotlar bo'yicha ekspert kengashi tavsiyasi (29-10-2024-y.; №10); OAK Tartib-qoida komissiyasi qarori (30-10-2024-y., №10/24); OAK Rayosatining qarori (31-10-2024-y., №363/5).

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali

26.06.2023-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №095310

MUNDARIJA

XXI asr tibbiyot atamashunosligi va unga ta'rif 12
Achilov Muzaffar Norquliyevich

"4K" modeliga asoslangan ta'limda interaktiv metodlar va texnologiyalardan foydalanish usullari 15
Boltayeva Hulkar Mardonqul qizi

Oliy ta'lim muassasalari kafedrasi faoliyati samaradorligini oshirishda pedagogik risklarni boshqarish mexanizmi 18
Djalalov Baxromjan Begmurzayevich

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda liderlik sifatlarini shakllantirishning pedagogik aspektlari 24
Djumayeva Dildora Isroilovna

Urma zarbli cholg'ular turlari va ularda ijro etish usullari 27
Egamkulov Oybek Altmishevich

Umuminsoniy va diniy qadriyatlarni yoshlarimiz ongiga singdirishda dialektikaning roli 31
Ergasheva Guzal Maxkambayevna

Bo'lg'usi tarbiyachilarda ijtimoiy intellektni shakllantirish zamon talabi 34
Ermatova Gulnoz Pirimovna

Boshlang'ich ta'lim tarbiya fanida o'yin texnologilardan foydalanish metodikasi 37
Farsaxonova Dilafruz Rizaxonovna

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonining yo'nalishlari va usullari ... 41
Kulboyeva Dilnoza Abdug'ofurovna

Kurash sport turiga qiziquvchi ayollarning motivatsiya va o'z-o'zini anglash darajasi 44
Mamaraimova Ra'no Usmanovna

The Teaching of Oral Production in the FFL Classroom: Linguistic and Psychological Difficulties 48
Narzulloyeva Dilfuza Bahriddin qizi

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini teatrlashtirilgan faoliyat asosida rivojlantirish 54
Nurmatova Iroda Toxtasinovna

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalarida kasbiy kompetentlikni shakllantirishda pedagogik amaliyotning o'rni 56
Shamiyeva Manzura Fayzullayevna

Globallashuv jarayonida o'quvchilarning aksiologik kompetensiyalarini shakllantirish 59
Siddikov Baxtiyor Saidkulovich

4-sinf o'quvchilariga maqollar ma'nosini tushuntirish usullari 63
Suvonova Shohida Murodullo qizi

Kasbiy rivojlanish soatlarining pedagogik va psixologik asoslari 69
Temirova Rushana Ravshan qizi

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-hissiy ko'nikmalarni shakllantirish mazmuni 73
Teshabayeva Zamira Sobirovna, Abdulatipova Mehribon Qahramon qizi

Boshlang'ich sinf tabiiy fan darslarida STEAM yondashuvi va xalqaro baholash dasturlari 76
Usmonova Zulfiya Ilxomovna

Bo'lajak o'qituvchilarda konfliktologik kompetentlikning shaxs sifatlariga aloqadorligi 79
Muxammadiyeva Xadicha Karomatovna

Русская документальная проза как отражение прошлого и настоящего общества 82
Дустова Ирода Шукрулло кизи

Размышления о возникновении человеческих эмоций 86
Умарова Навбахор Шокировна, Зарипова Нигинабону Фахритдиновна

Проблемы регулирования терминов в языкознании 89
Курбанова Гузаль Абдурахимовна

Педагогические основы формирования интереса дошкольников к изучению иностранного языка в игровой среде....93
Курбанова Назира Низомиддиновна

Mexanika fanining rivojlanish tarixi....97
Esanov Nuriddin Qurbonovich

Эффективность использования личностно-ориентированной технологии обучения в учебном процессе....100
Намозова Манзура Муродовна

O'spirinlik davridagi depressiv holatlarni psixodiagnostika va psixokorreksiya qilish usullari....104
Bannayev Maxamadin Sotvoldiyevich

Talabalarda axborot madaniyatini shakllantirish metodikasi....109
Radjabova Gulnoza Bahromovna

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining madaniy xilma-xillikni inobatga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etish usullari....113
Saffarova Mohidil Axmadovna

Adabiy til va shevalar o'rtasidagi leksik tafovutlar: kelib chiqish sabablari va rivojlanish xususiyatlari....116
Qurbonova Asal O'tkirovna

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini CALP yondashuvi asosida o'qish savodxonligini oshirish....119
Ahmadjonova Mushtariy Bahodirjon qizi

Kreativ qobiliyatlarni rivojlantirishda bo'lajak mutaxassisning kasbiy kompetentligi....121
Artikova Nodira Shavkat qizi

Yusuf Xos Hojibning axloqiy qarashlarini shakllanishining tarixiy-ijtimoiy omillari....125
Berdaliyeva S. D.

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy madaniyatini shakklantirish prinsiplari....128
Ibragimova Shaxnoza Tulqinovna

Boshlang'ich sinflarga matematika o'qitish jarayonida ko'rgazmali qurollardan foydalanib dars samaradorligini oshirish....132
Mardonov Eshim Muratovich, Xushvaqtov Ali Ashurovich, Narzullayeva Muxlisa Rustam qizi

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy-ijodiy faoliyatini takomillashtirish....135
Misirova Nodira Tovbayevna, Ergasheva Madina Qahramon qizi

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida 6-7-yoshli bolalarni maktabga tayyorgarlik monitoringini tashkil etish....139
Ortiqova Gulhayo Erkinboy qizi

-ayotgan bo'lsa shaklining lisoniy xususiyati va uning o'zgarishi....142
Safarov Firuz Sulaymonovich

Sharq mutafakkirlarining pedagogik ta'limotlari va qarashlarida tarbiyaning ma'naviy, axloqiy negizlari....145
Xalilov Farhod Furqat o'g'li, Ibodullayeva Dildora Shukrulla qizi

Anvar Obidjon ijodining tadrijiy takomiliga doir mulohazalar....148
Mamatalimov Zafar Mamaraimovich

Patologik fiziologiya fanini o'qitishda it texnologiyalarining o'rni....152
Abdirashidova Gulnoza Ablakulovna, Mavlyanova Umida Nematovna, Sobirova Ra'no Tulqin qizi

Bo'lajak o'qituvchilarning kognitiv kompetentligini rivojlantirishda motivatsion yondashuvning o'ziga xos jihatlari....156
Abdumanopov Muhammadsodiq Muhammadyusuf o'g'li

The Role of Mass Media as a Tool in Teaching English Vocabulary to Young Learners....159
Dadaxonova Dilnavoz Zafarjon kizi

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari ta'lim va tarbiya jarayonlarida bolalarning refleksiv faoliyatini rivojlantirish....164
Dilorom Xomidova

Boshlang'ich sinf o'quvchilari tarbiyasida ota-onalar bilan hamkorlikni tashkil etish metodikasi....169
Fayziyeva Madinabonu Sohibjon qizi

O'zbek yosh oilalarida nikohning dastlabki yillarida oilaviy nizolarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari....173
Hakimova Nargiza Djavlievna

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Tarbiyalanuvchilarni nutq madaniyatiga o'rgatishda tarbiyachi nutqi va unga qo'yiladigan talablar 176
Kazieva Turg'unoy Tursunboevna, Abdullayeva Kamola Erkin qizi

Ikki tilli o'quv lug'atlari tuzishning lingvodidaktik asoslari
(ingliz va o'zbek tillari negizida yaratilgan ikki tilli lug'atlar misolida) 179
Oqboyeva Zulfiya Bobonazarovna

Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish metodikasi 183
Saidova Mohinur Jonpo'latovna, Bo'ronova Nigora Umar qizi

Modern Opportunities for the Integration of Technologies Into the
Media and their Role in Improving the Efficiency of the Media.. 187
Salim Doniyorov

Chizma geometriya va muhandislik grafikasi darslarida talabalarning mustaqil
ta'lim olish ko'nikmasini rivojlantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish 192
Sheraliyev Sanjarbek Karimberdiyevich

Теории и модели выбора брачного партнера 197
Абдумуталова Мадина Абдумалик кизи

Maktabgacha ta'lim muassalarida autsorsingdan foydalanish masalalari 203
Kasimova Gulyar Axmatovna

Arxitektura fanlarini o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari 209
Astanov Tolib Muxtarovich

Talabalarda tadqiqotchilik qobilyatlari 212
Saidakbarova Nigora

Maktabgacha ta'lim tashkiloti va ota-onalar hamkorligini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari 216
Tuxliyev Muslim Sherzod o'g'li

Искусственный интеллект в смешанном обучении 220
Хикматов Нодир Назимджанович

The Literary Translation in English and its Linguistic Issues 224
Ravshanova Ziyoda Qahramon qizi, Egamberdiyev Javlonbek Saynabi o'g'li

Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning bilim darajasini oshirishda ilg'or xalqaro pedagogik tajribalarni
integratsiyalash: zamonaviy yondashuvlar, metodologiyalar va samaradorlik tahlili 229
G'afurov Mirzo Ulug'bek Majidovich

Leksikologiya va uning nazariy asoslari 232
G'anibayeva Bayyan Sharipbay qizi

Olimpiya ta'limini shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida tashkil etish.. 236
Qodirov Jurabek Mamatsimonovich

Turizmda ta'limni samarali tashkil etishning pedagogik shartlari 239
Normurodova Zebo Eshmaxmatovna

Autizmning kelib chiqish sabablari va Rett sindromi... 243
Xakimova Zulhumor Xakimovna

Talabalarda akmeologik pozitsiyani rivojlantirishning dolzarb masalalari 246
Xaitov Abdukosim Abdulakim o'g'li

Tibbiy ta'lim talabalarini ommaviy sport sog'lomlashtirish jarayoniga tayyorlashda
tabaqalashtirilgan jismoniy ta'lim texnologiyasi va shart-sharoitlari.. 250
Arabboyev Hurshid

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini takomillashtirishda
raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorligi... 255
Eshonqulova Kamola Ibrohimovna

Virusli infeksiyalar zamonaviy diagnostikasi va davolash usullarining biologik asoslari 259
Kaxorova Karomatxon Sovronbayevna

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar tafakkuri, mantiqiy fikrlarini rivojlantirishda
pedagogik o'yinlarning ahamiyati 262
Mutalova Dilnoza Abdurashidovna

Buyuk ajdodlarimiz merosini oʻrganish orqali boʻlajak oʻqituvchilarni pedagogik kasbga ijodiy munosabatini tarbiyalash 265
Nishonova Shohista Boymatovna

Pedagogik jamoani rivojlantirish va motivatsiyalashning zamonaviy strategiyalari 268
Pardayeva Yulduz Muradullayevna

15-16 yoshli voleybolchi qizlarning jismoniy rivojlanishining yoshga bogʻliq xususiyatlari 272
Poʻlatova Shahnoza Ikrom qizi

Umumtaʼlim maktablarida informatika fanini oʻqitishda sunʼiy intellektdan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari 276
Raxmonov Baxtiyor Azzamovich

Ingliz tili darslarida sunʼiy intellekt texnologiyalarining oʻquvchilarning til koʻnikmalariga taʼsiri 279
Shoisayeva Dilxumora Shojalil qizi

Abu Ali ibn Sinoning matematika fanida qoldirgan merosi 283
Toshboyeva Nargiza Yoʻldashevna, Tursunova Nigora Ulugʻbek qizi

Aksiologik madaniyatni rivojlantirishning pedagogik ahamiyati 286
Yoʻldoshev Farhodjon Baxtiyor oʻgʻli

Научные основы формирования навыков сотрудничества у детей дошкольного возраста посредством квест-игр 290
Джамилова Наргиза Нуритдиновна, Мухаммадиева Фарангиз

Теоретические основы формирования международной компетенции обучающихся 294
Миркомилова Шахзода Асрор кизи

Boshlangʻich sinflar matematika darslarida kombinatorikaga oid masalalar 300
Roziqova Farizoda Ruyiddin qizi, Berdiyev Bahodir Ravshanovich

pedagogik kompetentlikning ilmiy-nazariy asoslari 305
Eshbekova Dilnoza Ibraimovna

Murakkab sintaktik qurilmalar va ularning matndagi paradigmatik oʻrni 308
Turdiyeva Nilufar Anvarovna

Boʻlajak tarbiyachilarning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish 311
Panjiyeva Shahlo Zulfixor qizi

Kichik maktab yoshidagi zaif eshituvchi oʻquvchilarning dialogik nutqining xususiyatlari 314
Qodirova Mahzuna Shamshidin qizi

Chizma geometriya va muhandislik grafikasi fanidan talabalar mustaqil oʻrganish jarayoni 320
Sheraliyev Sanjarbek Karimberdiyevich

A System of Exercises Aimed at Developing Linguocognitive Competence in Future Psychologists 324
Allamuratov Gafur Ashurovich

Boshlangʻich 4-sinf oʻquvchilarini sinfdan tashqari mashgʻulotlarda jismoniy qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirish omillari – natijalar misolida 327
Asqarov Ahliddin Alisher oʻgʻli

Nutqi toʻliq rivojlanmagan bolalarning monologik nutqini oʻrganishning ilmiy asoslari 332
Egamberdiyeva Shahnoza Akbar qizi

Togʻay Murod asarlarida umuminsoniy va milliy qadriyatlar talqini 335
Gʻaybullayev Boburmirzo

Maktabgacha yoshdagi nutq nuqsoniga ega bolalar bilan korreksion ish tamoyillari 338
Ikramova Dilafruz Furqat qizi

Rahbarlik personaliga kadrlar tayyorlab berishning psixologik omillari 341
Karimjanova Yoqutxon Urinbaevna

Integration of Modern Technologies in Teaching English 344
Dautova Makhbuba Normamatovna

Effective Teaching Methods for Enhancing Topic Vocabulary Acquisition in School Learners 347
Absamadova Munira Isroilovna

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar tafakkuri, mantiqiy fikrlarini rivojlantirishda pedagogik o'yinlarning ahamiyati ... 352
Mutalova Dilnoza Abdurashidovna

Bo'lajak harbiy ta'lim o'qituvchilarini o'qitishda ta'lim texnologiyalarini qo'llashning nazariy asoslari ... 355
Xolmonov Mansur Narzulloyevich

Imperativ algoritmik tafakkurni rivojlantirishning kognitiv xususiyatlari ... 358
Xushvaqtov Umar Norqobilovich

Perefrazalarni o'rganish jarayonidagi ilmiy yondashuvlar va ularning xususiyatlari ... 363
Yuldasheva Dilnoza Bekmurodovna

Интеграция русского языка в экономическое образование: значение и перспективы ... 366
Адилова Солия Адиловна, Нуридинов Бехруз Акбар угли

Ta'lim jarayonida interfaol ta'lim texnologiyalaridan foydalanish ... 369
Abdullayeva Zilola Baxtiyor qizi

Hikoya matni ustida ishlashda PIRLS topshiriqlaridan foydalanish ... 372
Bayzakova Malika Abdukayumovna

Fanlararo aloqadorlik asosida maktab fizika kursini o'qitish jarayoni ... 376
Boyturayeva Gulbahor Kamoliddin qizi

Janubiy Koreya ta'lim tizimidagi yutuqlarini o'rganish va ularning yutuqli tajribalarini O'zbekistonda tatbiq qilish ... 380
Nosirova Shaxrizoda Akram qizi

Sharq allomalarining qarashlarida bo'lajak o'qituvchilarni ma'naviy-estetik rivojlantirish masalalari ... 384
Otaboboyeva Umida Ilhomovna

Developing English Writing Skills Through Technology and Self-Regulation in Differentiated Instruction in Uzbekistan ... 388
Selimova Gulsana

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini estetik tarbiyalashning mavjud holati ... 393
Temirova Matluba Karim qizi

Ona tili fanini o'qitishda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonlarini loyihalashtirish ... 397
Taylakova Dilnoza Norbekovna

badiiy diskurs va badiiy matn dixotomiyasi ... 400
Ubaydullayeva Dilafruz Fazliddinovna

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim olishida fonetik mashqlarning o'rni ... 403
Zokirov Javohir G'aybullo o'g'li

Методологические подходы к развитию творческого интеллекта у студентов педагогических специальностей ... 407
Анварова Хуснора Давронбек кизи

Международный опыт подготовки педагогических кадров ... 410
Исманова Гульнора Гафуровна

Yo'lovchi transport vositalari haydovchilarining professional yutuqlarida shaxsiy fazilatlarning ta'siri ... 416
Bazarov Naufal Kaxramonovich

Boshlang'ich ta'limda badiiy asarlarni o'rgatishning o'ziga xos xususiyatlari ... 419
Abdullayeva Feruza Nurillayevna

The Importance of Book Trailer Technology in the Educational Process ... 422
K. A. Mamatkulova, Munisa Khodjayeva

Maktabgacha yoshdagi bolalarda badiiy-estetik tarbiyani rivojlantirishning pedagogik tajriba-sinov ishlarini tashkil etish ... 425
Umarova Gulshod Abdujabbarovna

Kulolchilik san'atining bosqichlari va bezak uslublarining zamonaviy rivoji ... 431
Mannonova Maftuna Shukrillo qizi

Yoshlarda faol fuqarolikni shakllantirishning tuzilmaviy-protsessual modeli ... 434
Xabibulla Muratov Abduqodirovich

Yoshlarda faol fuqarolikni shakllantirishning tuzilmaviy-protsessual modeli 434
Xabibulla Muratov Abduqodirovich

Jismoniy tarbiya oʻqituvchilarining pedagogik mahoratini takomillashtirish omillari 440
Abdumannotov Abdumajid Matayevich

Oʻqituvchilarda innovatsion faoliyatni rivojlantirish uchun yangi motivatsion yondashuvlar 443
Egamberdiyev Farxod Botirovich

Bolalarda xotira va diqqatni rivojlantirish 447
Fayziyeva Nodira Sobirovna, Turobova Munira Tolibjon qizi

Kichik maktab yoshidagi bolalarda qoʻrquv holatining psixologik xususiyatlari 451
Gaziyeva Nigora Shamsiddinovna, Gazibekova Gulavza Ergashevna

Oʻzbekistonning janubiy tumanlarida oʻsuvchi sholi parazit nematodalari mavzusida talabalarning tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirish 455
Haydarova Pardaxol Boboqulovna

Boshlangʻich sinf oʻqish savodxonligi darslarida PIRLS topshiriqlarining ahamiyati 459
Joʻrayeva Nargiza Oʻktamovna, Toshpoʼlatova Ruxshona Alisher qizi

Talabalarda fonetik koʻnikmalarni shakllantirishning didaktik taʻminotini takomillashtirish (nemis tili misolida) 462
Kiyamova Maxbuba Sultanovna

Loyiha faoliyati talabalarning kognitiv faolligini oshirish vositasi sifatida 466
Otepbergenov Jetkerbay Sakbergenovich

Bolaning axloqiy intellektini shakllantirishda otaning roli 470
Qayimova Maftuna Tursunovna

Boshlangʻich sinf ona tili darslarida lingvistik mashqlarning oʻrni va ahamiyati 474
Shodiyeva Mehribon Amin qizi

Boshlangʻich sinflarda matematika oʻqitishda mental arifmetikaning oʻrni 477
Sulaymonova Nigora Olimjon qizi

Yuguruvchilarning yillik tayyorgarlik jarayonlarini tashkil etishning pedagogik asoslari 481
Tagayev R. M.

Boshlangʻich sinflarda mantiqiy masalalarni oʻrgatishdagi yangi yondashuvlar va metodlar 487
Tursunova Nigora Ulugʻbek qizi, Xoshimova Husnidabonu Nozimjon qizi

Ingliz tilini oʻrgatishda interaktiv oʻqitish texnologiyalarini takomillashtirishning pedagogik shart-sharoitlari 492
Yuldasheva Umidaxon Maxmudovna

Muammolarni hal qilishda qoʻllaniladigan usullar 495
Abdullayeva Saodat Mengbayevna

Подходы изучения криминогенного климата в обществе и его социально-психологические аспекты 498
Абдуллажанова Дилнозахон Султанбековна

Jinsiy identifikatsiya masalalarini oʻrganishda gender farqlar 502
Murodov Mashrab Yoqub oʻgʻli

Raqamli texnologiyalarning boshlangʻich taʼlim tizimidagi afzalliklari 505
Husenova Aziza Sharipovna, Mardonova Ismigul Dilshod qizi

Boshlangʻich sinf oʻquvchilarining ogʻzaki nutq va fikrlash faoliyatini rivojlantirish texnologiyalari 509
Mamadalieva Nilufar Bahodirovna

"Nafas olish sistemasi" mavzusi boʻyicha oʻquvchilarning oʻzlashtirish darajasini nostandart topshiriqlar orqali baholash 513
Zayniyev Suxrobjon Islombek oʻgʻli, Jalilov Doston Komil oʻgʻli

Iqtidorli bolalar bilan ishlashda individuallashtirilgan taʼlim texnologiyalaridan foydalanish 519
Norbutayeva Muxabbat Rustam qizi

Inklyuziv taʼlim va uni oliy taʼlim muassasalarida joriy etish xususiyatlari 523
Akbarova Sayyora Shuxratovna, Akbarova Kamola Abdujabbor qizi

Taʼlim sohasida strategik rejalashtirish 529
Mansurov Farrux Najmitdinovich

INKLYUZIV TA'LIM VA UNI OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA JORIY ETISH XUSUSIYATLARI

Akbarova Sayyora Shuxratovna
TDIU v.b. dotsenti (PhD)

Akbarova Kamola Abdujabbor qizi
Ulug'bek nomli Toshkent xalqaro maktabi
assistent-o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada inklyuziv ta'limga oid ilmiy adabiyotlar va tadqiqotlar tahlili natijasida inklyuziv ta'lim tushunchasining mazmun-mohiyati yoritib berilgan; uning maqsadi, vazifalari va ahamiyati ko'rsatib berilgan; inklyuziv ta'limni oliy ta'lim muassasalarida joriy etishdagi kamchiliklar aniqlangan, shuningdek, ushbu ta'lim shaklida o'quv jarayonini sifatli tashkil etish va rivojlantirishga oid tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: imkoniyati cheklangan shaxslar, inklyuziya, inklyuziv ta'lim, masofaviy ta'lim, uyg'unlashtirish, moslashtirish, inklyuziv yondashuv, inklyuziv jamiyat, inklyuziv iqtisodiyot, inklyuziv madaniyat.

Abstract: This article explores the concept of inclusive education based on the analysis of scientific literature and research in the field. It defines the purpose, objectives, and significance of inclusive education. The study identifies existing shortcomings in the implementation of inclusive education in higher education institutions. Furthermore, it provides recommendations for the effective organization and development of the educational process within the framework of inclusive learning.

Key words: persons with disabilities, inclusion, inclusive education, distance learning, integration, adaptation, inclusive approach, inclusive society, inclusive economy, inclusive culture.

Аннотация: В данной статье на основе анализа научной литературы и исследований, посвящённых инклюзивному образованию, раскрыта сущность понятия "инклюзивное образование". Определены его цель, задачи и значимость. Выявлены существующие недостатки в процессе внедрения инклюзивного образования в высших учебных заведениях. Также представлены рекомендации, направленные на качественную организацию и дальнейшее развитие учебного процесса в условиях инклюзивного обучения.

Ключевые слова: лица с ограниченными возможностями, инклюзия, инклюзивное образование, дистанционное обучение, интеграция, адаптация, инклюзивный подход, инклюзивное общество, инклюзивная экономика, инклюзивная культура.

KIRISH

Mamlakatimiz oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini ta'minlash, ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalar va zamonaviy pedagogik usullarni joriy etish, kredit-modul tizimida talabalarning mustaqil ishlash hajmi oshirilganligi sababli mustaqil ta'limni samarali tashkil etish, talabalarning ijodiy mustaqil ishlashi hamda kreativ va iqtisodiy kompetensiyalarini rivojlantirish borasida keng qamrovli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ushbu vazifalar bo'yicha rivojlangan mamlakatlarning nufuzli universitetlarida va respublikadagi oliy ta'lim muassasalarida bajarilayotgan ishlarni tahlil qilish, imkoniyatlarni aniqlash, ularni qo'llashning samarali usullarini yaratish

kabi yo'nalishlardagi tadqiqot ishlarini doimiy ravishda bajarishga alohida ahamiyat berilmoqda. Shu tufayli zamon talablariga javob bera oladigan yetuk mutaxassislarni tayyorlashni ta'lim tizimidagi islohotlar bilan chambarchas bog'langan holda takomillashtirib borish hozirgi vaqtda oliy ta'limning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda ta'lim tizimi oldida turgan asosiy muammolardan yana biri jamiyatning har bir a'zosi uchun ta'lim olish imkoniyatlarini yaratishdir. Ayniqsa, mamlakatimizda imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitish, tarbiyalash, kasb-hunarga yo'naltirish, jamiyatga uyg'unlashtirish kabi masalalar davlat siyosatining dolzarb yo'nalishlaridan hisoblanadi, chunki O'zbekistonda taraqqiyotning besh tamoyilidan biri – kuchli ijtimoiy siyosat maqsadli yo'lga qo'yilganligi bois, aholining ko'makka muhtoj qatlamlarini har tomonlama qo'llab-quvvatlash huquqiy jihatdan kafolatlangandir.

Ushbu davlat siyosatining yanada e'tiborli jihati shundaki, bugungi kunda respublikamizda imkoniyati cheklangan yoshlarni oliy ma'lumot bilan qamrab olish muammosi, ularning o'qishi uchun tegishli sharoitlarni yaratish borasida bajariladigan ishlar "Aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari, shu jumladan imkoniyati cheklangan shaxslarning oliy ta'lim bilan qamrov darajasini oshirish, ular uchun infratuzilmaga oid sharoitlarni yaxshilash" O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida ko'rsatib berilgan. Konsepsiyada oliy ta'lim muassasalarida imkoniyati cheklangan talabalar uchun o'qitishni tashkil etishdagi talablar ham "Imkoniyati cheklangan talabalarga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari turini ko'paytirish va ularning sifatini yaxshilash, ta'limda inklyuziv jarayonlarni rivojlantirish, adaptiv texnologiyalarni joriy etish" shaklida aniq ifodalab berilgan.

Imkoniyati cheklangan shaxslarning ta'lim olish jarayoni inklyuziv ta'lim deb ataladi va uning ta'rifi O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonunida alohida modda (20-modda) bilan belgilangan:

"Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan." Demak, inklyuziv ta'lim – bu har xil ehtiyojli bolalarning umumiy, o'rta va oliy ta'lim muassasalarida ta'lim olishlari uchun qo'shimcha sharoitlar yaratish, ular uchun ta'lim muassasalarida qo'shimcha adaptiv moslamalarning yaratilishini talab etuvchi innovatsion ta'lim tizimidir.

Hozirgi davrda respublikamizda imkoniyati cheklangan shaxslarning oliy ma'lumotli bo'lishi ta'lim tizimining dolzarb ijtimoiy-pedagogik muammosi hisoblanadi, chunki iqtisodiyotning barcha sohalariga raqamli texnologiyalar jadal sur'atlar bilan kirib kelayotgani, jamiyatdagi ijtimoiy o'zgaruvchan masalalarning ko'pligi va ularga tezkor yechimlar topish zarurati mavjudligi sababli imkoniyati cheklangan shaxslarning oliy ma'lumotga ega bo'lishi ularning moddiy ehtiyojlarini qondirish va farovon hayot kechirishlari uchun eng maqbul yo'nalishlardan biridir. Yurtimizda ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlari turlicha bo'lgan shaxslarning oliy ta'lim muassasalarida va oliy ta'limdan keyingi barcha darajalarda sifatli ta'lim olish uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash inklyuziv ta'lim asosida amalga oshirilmoqda. Masalan, 2018-yilda nogironligi bo'lgan shaxslar uchun ikki foizli kvota joriy qilinganidan so'ng, inklyuziv oliy ta'lim masalasi negizida imkoniyati cheklangan talabalar uchun universitetlarning o'quv binolari va yotoqxonalarini rekonstruksiya qilish, eshitish qobiliyati cheklangan talabalarni surdo tarjimonlar bilan ta'minlash, ko'rish qobiliyati cheklangan talabalar uchun maxsus o'quv qo'llanmalar va boshqa qulayliklar yaratish kabi ishlar amalga oshirilmoqda. Ushbu ishlar natijasida yurtimizdagi oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan imkoniyati cheklangan yoshlarning soni ortib bormoqda. Birgina Toshkent davlat iqtisodiyot universitetining bakalavriat yo'nalishlari va magistraturasida hozirda 405 dan ziyod imkoniyati cheklangan talaba ta'lim olmoqda.

O'tgan davr mobaynida oliy ta'lim muassasalarida yuqoridagi moddiy-texnik ta'minotga oid muammolar imkoni boricha hal qilindi. Ammo talabalarni o'qitishdagi inklyuziv jarayonlar sifatini yaxshilash va ta'lim samaradorligini oshirish borasidagi o'quv-uslubiy ta'minotga oid muammolar dolzarbligicha qolmoqda. Shu sababli bugungi kunda zamonaviy ta'lim texnologiyalari, elektron o'qitish vositalari, masofaviy va dual ta'lim shakllarida o'qitishning amaliy va nazariy usullarini qo'llagan holda imkoniyati cheklangan talabalarning mustaqil ishlash jarayonini izchil va sifatli tashkil etish orqali oliy ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limni takomillashtirish maqsadga muvofiqdir.

Tadqiqotimiz maqsadi – inklyuziv ta'limga oid ilmiy adabiyotlar va tadqiqotlar tahlili natijasida inklyuziv ta'lim tushunchasining mazmun-mohiyatini yoritib berish; uning maqsadi, vazifalari va ahamiyatini ko'rsatib berish; inklyuziv ta'limni oliy ta'lim muassasalarida joriy etishdagi kamchiliklarni aniqlash hamda ushbu ta'lim shaklini rivojlantirish va o'quv jarayonini sifatli tashkil etishga oid tavsiyalar berishdan iboratdir.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Inklyuziv ta'limni O'zbekiston ta'lim muassasalarida joriy etish va rivojlantirishga oid ilmiy-pedagogik adabiyotlarda yoritilgan ba'zi mulohaza va tavsiyalarning sharhini keltirishga harakat qilamiz. Inklyuziv ta'lim yo'nalishidagi adabiyotlar tahlili xorijiy va MDH davlatlarida, shuningdek, O'zbekistonda imkoniyati cheklangan shaxs-

larning xalq ta'limi tashkilotlarida ta'lim olishi uchun zarur barcha sharoitlarni yaratish bo'yicha izchil ilmiy-pedagogik tadqiqotlar olib borilayotganini hamda amaliyotga keng tatbiq etilayotganini ko'rsatdi [1,2,3,4,5]. Shu bilan birga, inklyuziv ta'limning mavjud holatini tahlil qilish natijasida ushbu ta'lim jarayonini tashkil etishda ko'plab kamchiliklar mavjudligi, ayniqsa oliy ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limni joriy etish va uni rivojlantirish zarurligi aniqlangan [6,7,8,9,10].

Inklyuziv ta'limning mohiyati, maqsadi, huquqiy-me'yoriy asoslari, inklyuziv ta'limga jalb qilingan nogiron bolalarning imkoniyatlari va jamiyatda tutgan o'rni, shuningdek, O'zbekistonda inklyuziv ta'limning ilk asoschilari va olimlariga oid izlanishlar pedagog-tadqiqotchi M.B. Atabayeva tomonidan olib borilgan [3]. Tadqiqotchi olim X.I. Ibragimov O'zbekistonda inklyuziv ta'lim muammolari va rivojlanish istiqbollari masalalariga e'tibor qaratib, mamlakatimizda inklyuziv ta'lim jarayonida imkoniyati cheklangan bolalarni ta'lim bilan qamrab olish darajasi, ta'lim tizimi oldida turgan muammolar va ularning yechimlarini tadqiqiy jihatdan yoritib bergan [5].

Pedagog-olima R.J. Safarova inklyuziv ta'lim bilan ko'p millatli madaniyat o'rtasida o'zaro aloqadorlik mavjudligini va ushbu aloqalar shaxslarning ijodiy g'oyalarida, maqsad va vazifalarining umumiyligida namoyon bo'lishini ta'kidlagan [11]. Uning maqolasida inklyuziv ta'limning jamiyatda inklyuziv madaniyatni rivojlantirishdagi o'zaro munosabatlar roli va ahamiyati ko'rib chiqilgan hamda inklyuziya quyidagicha ifodalangan: "Inklyuziya faqat salomatligida muammosi bor shaxslarga xos tushuncha emas, balki boshqa millat vakillariga nisbatan qo'llaniladigan madaniyatni anglatuvchi atamadir."

O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'lim shaklini joriy etish zaruriyati va uni rivojlantirishning ahamiyati masalalari faqat pedagog-tadqiqotchi A.X. Shoyev tadqiqotlarida muhokama qilingan. Uning ilmiy ishlarida [9,10] mamlakatimiz oliy ta'lim muassasalarida ushbu ta'lim shaklini joriy etishdagi kamchiliklar, ularni bartaraf etish bo'yicha qator vazifalar va uni an'anaviy ta'lim shakliga samarali integratsiyalash va moslashtirish yo'llari bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotni amalga oshirish jarayonida inklyuziv ta'lim va uni oliy ta'lim muassasalarida joriy etish yo'nalishidagi pedagog olimlar va tadqiqotchilarning ilmiy ishlari qiyosiy tahlil qilindi hamda natijalari umumlashtirish usuli orqali tahlil etildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

So'nggi yillarda imkoniyati cheklangan shaxslar, inklyuziv ta'lim, inklyuziv iqtisodiyot, inklyuziv jamiyat kabi tushunchalar adabiyotda va internetdagi turli darajadagi munozaralarda ommaviylashib bormoqda, chunki yurtimizda alohida ehtiyojli va nogironlikka ega bo'lgan shaxslarning jamiyat hayotida faol ishtirok etishini ta'minlashga, kasbiy va ijtimoiy faoliyatning turli sohalarida o'zlarini to'liq namoyon eta olishlariga yuqori darajada ahamiyat berilmoqda.

Imkoniyati cheklangan shaxslar nogironlikka ega bo'lgan shaxslar deb ham ataladi, chunki ular jismoniy yoki aqliy nuqsonlari bor shaxslardir.

Jismoniy nuqsonlar – bu inson tanasidagi, ya'ni tayanch-harakat, eshitish, ko'rish a'zolarida va nutqida mavjud bo'lgan vaqtinchalik yoki doimiy yetishmovchiliklardir.

Aqliy nuqsonlar – bu insonning aqliy rivojlanishidagi, ya'ni inson a'zolaridagi yetishmovchiliklarning (shu jumladan, miya shikastlanishining) oqibati va inson ruhiyatining qo'pol buzilishlari hamda aqliy rivojlanishning sustligi natijasida mavjud bo'lgan vaqtincha yoki doimiy yetishmovchiliklardir.

Nogironlarni o'qitish murakkab, ko'p vaqt va mehnat sarflanadigan jarayon bo'lib, hozirgi kunda jahonda ularning ta'lim olishiga oid ko'pgina yondashuvlar mavjuddir. Ushbu yondashuvlarni o'rganish va tahlil qilishimiz natijasida ularning mazmun-mohiyatini quyidagi jadval ko'rinishida yoritishga harakat qildik.

1-jadval: **Imkoniyati cheklangan shaxslarning ta'lim olishiga oid yondashuvlar**

Yondashuvlar	Mazmun – mohiyati
Eksklyuziya	Uy sharoitida yakka tartibda ta'lim olish
Segregatsiya (ajratish, chetlatish)	Ixtisoslashtirilgan maxsus ta'lim muassasalarida ta'lim olish
Integratsiya (birlashish, to'ldirish)	Umumiy ta'lim muassasalaridagi alohida tashkil etilgan guruhlarda ta'lim olish
Inklyuziya (uyg'unlashtirish, tenglashish)	Umumiy ta'lim muassasalaridagi umumiy ta'lim oluvchilar bilan alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda birgalikda ta'lim olish

O'tgan asrning ikkinchi yarmidan boshlab, jahonning ko'pgina mamlakatlarida sog'lig'ida nuqsonlari mavjud shaxslarni umumiy ta'lim muassasalarida o'qitish, ya'ni integrasiyalash nomli yondashuv ishlab chiqilib,

amaliyotga keng qo'llanishi boshlandi, chunki ta'lim hamjamiyati turli xil rivojlanish xususiyatlariga ega bo'lgan bolalar va yoshlarni ta'lim muhitiga kiritish zaruriyati va istiqbollarini anglay boshladi. Bu esa, o'z navbatida, imkoniyati cheklangan shaxslarni o'qitishda inklyuziya nomli yondashuv paydo bo'lishiga olib keldi. Inklyuziya so'zi haq-huquqlari bir xil, ammo imkoniyatlari bir xil bo'lmagan shaxslarga tegishli bo'lib, hamma uchun teng imkoniyatlar va sharoitlar yaratilishiga qaratilganligini anglatadi. Inklyuziya nafaqat pedagogik va psixologik, balki ijtimoiy yo'nalishlarni ham qamrab oladigan yo'nalish hisoblanadi. Inklyuziya imkoniyati cheklangan shaxslarni (bolalar, yoshlar va kattalar) ta'lim muassasalarida o'qitishda yangicha yondashuv bo'lib, "Inklyuziv ta'lim" deb nomlanadi. Inklyuziv ta'limning maqsadi – imkoniyati cheklangan ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida adaptiv moddiy-texnika bazasini va maxsus o'quv-uslubiy vositalarini qo'llash orqali ularning ijtimoiy-iqtisodiy hayotga moslashuvi va uyg'unlashuviga xizmat qiladigan ta'lim berishni ta'minlashdir. Bu orqali imkoniyati cheklangan shaxslarning jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida kamol topishiga yordam beriladi.

Zamonaviy ta'lim tizimi ta'lim oluvchilarga faqat kasbiy sohasiga oid bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish emas, balki ularda kundalik hayotda va kelajakda zarur bo'ladigan kreativ, kommunikativ, tanqidiy fikrlash, har qanday masala va muammolarga tezlikda yechim topish kabi kompetensiyalarni shakllantirishga ham qaratilgan. Inklyuziv ta'limning vazifalari quyidagilardan iborat:

- ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlari turlicha bo'lgan ta'lim oluvchilarning teng munosabatda bo'lishini ta'minlaydigan yagona moslashtirilgan ijtimoiy muhitni yaratish;
- barcha ta'lim ishtirokchilarida (ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilar) paydo bo'ladigan muammolarga nisbatan bag'rikenglik munosabatini, ya'ni bir sinfda yoki auditoriyada birga o'qish orqali bir-birini tushunish va hurmat qilish kabi inklyuziv madaniyatni shakllantirish;
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan ta'lim oluvchilarning egallashi lozim bo'lgan kasbiy kompetentligini oshirish uchun shart-sharoit yaratish;
- ta'lim jarayonida barcha ta'lim oluvchilar bilan bir qatorda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar va yoshlarning shaxsiy kreativ kompetensiyalarini, ya'ni aqliy va ijtimoiy salohiyatlarini rivojlantirish;
- ta'lim jarayonida barcha ta'lim oluvchilar uchun davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'quv rejalarida ko'rsatilgan fanlarni o'zlashtirish uchun imkoniyat yaratish;
- inklyuziv ta'lim jarayoniga zamonaviy innovatsion pedagogik texnologiyalarni moslashtirish va qo'llash;
- inklyuziv ta'lim jarayonini tajribali pedagog-psixolog va yordamchi pedagog-o'qituvchi (tyutor) bilan ta'minlash.

Inklyuziv ta'lim joriy qilingan ta'lim tashkilotlarida albatta psixolog faoliyat yuritishi lozim. Psixologning faoliyati har bir ta'lim oluvchini psixologik-pedagogik jihatdan o'rganib borish va pedagog-xodimlarga ta'lim oluvchini psixologik rivojlantirish masalalarida metodik yordam ko'rsatishdan iborat. Tyutor esa, ta'lim jarayonida sodir bo'ladigan muammolar va qiyinchiliklarni yengishga ko'maklashadi, ya'ni ta'lim oluvchining o'quv-tarbiya jarayonidagi ishtirokini ta'minlash hamda ularning individual (moslashtirilgan) ta'lim dasturlarini o'zlashtirishda yaqindan yordamlashadi. Inklyuziv ta'limning ahamiyati quyidagilardan iborat:

- barcha ta'lim oluvchilarning teng huquqli ta'lim olishiga imkon yaratadi;
- barcha ta'lim oluvchilarga o'z qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatini beradi;
- jamiyatda ijtimoiy tenglik va hamjihatlikni mustahkamlaydi;
- bag'rikenglik munosabatlarini ta'minlaydigan muhitni shakllantiradi;
- iqtisodiyot va jamiyat uchun ko'proq malakali mutaxassislar tayyorlashga yordam beradi.

Mamlakatimizda har bir fuqaro ijtimoiy darajasidan qat'i nazar ta'lim olish huquqiga ega. Demak, sog'lom yoki rivojlanishida nuqsoni bo'lgan maktab bitiruvchisi o'ziga munosib professional yoki oliy ta'lim olish huquqiga ega.

Zamonaviy ta'lim tizimi birinchi navbatda ma'lum talablarga javob beradigan va umumiy o'quv rejasiga muvofiq o'qish imkoniyatiga ega bo'lgan shaxslarga qaratilgan. Binobarin, imkoniyati cheklangan shaxslar umumiy ta'lim jarayonida to'liq ishtirok etishi uchun imkoniyat va sharoitlarga ega emas. Chunki imkoniyati cheklangan talabalarning oliy ta'lim muassasalaridagi tahsil olish jarayonida sifatli bilim, ko'nikma va tajribalarga ega bo'lishi uchun bir qator o'quv-uslubiy kamchiliklar mavjud. Masalan:

- oliy ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limga moslashtirilgan uzluksiz, izchil va sifatli o'quv jarayoni tashkillashtirilmaganligi;
- inklyuziv ta'limga moslashtirilmagan maxsus o'quv dasturlarining yetishmasligi, zaruriy adabiyotlar bilan ta'minlanmaganligi;
- zamonaviy pedagogik texnologiyalar, masofaviy ta'lim texnologiyalari, elektron o'qitish vositalariga asoslangan inklyuziv texnologiyalarni rivojlanmaganligi;
- imkoniyati cheklangan talabalarning shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantiruvchi inklyuziv ta'lim modelining yaratilmaganligi;

inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlovchi, ya'ni maktab bitiruvchilari o'z ehtiyojlariga mos kasb va o'quv muassasasini tanlashlari, o'qishda va ishga joylashishda yordam olishlari, oliy ta'limning barcha masalalari bo'yicha

maslahatlar olishlari uchun o‘quv tashkilotlari negizida inklyuziv o‘quv-uslubiy markazlarning yetishmasligi va boshqalar.

Ba’zi pedagog-tadqiqotchilar fikricha, oliy ta’lim muassasalarining umumiy ta’lim muhitiga inklyuziv amaliyotni joriy etishning yana bir kamchiligi – bu ta’lim ishtirokchilarining ta’lim tizimida erkin ishtirok eta olmasligi va o‘zini-o‘zi namoyon qila olmasligidir. Ushbu kamchilik o‘quv jarayoni barcha ishtirokchilarining imkoniyati cheklangan talabalarga nisbatan bag‘rikenglik munosabatini shakllantirishning keng va dolzarb muammosi bilan o‘zaro bog‘liqdir, chunki ijtimoiylashuv va integratsiya inson hayotining shakli sifatida barcha ijtimoiy jarayonlarda shaxsning faol ishtirok etishi va erkinligini ta’minlaydi.

Respublikamizda yuqorida keltirilgan inklyuziv oliy ta’limdagi kamchiliklarni bartaraf etish hamda ushbu ta’lim jarayonini rivojlantirishga qaratilgan islohotlar ta’limga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlar asosida olib borilmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida belgilab berilgan oliy ta’lim tizimini rivojlantirishning strategik maqsadlari va ustuvor yo‘nalishlarida kredit-modul tizimiga o‘tish bilan bir qatorda ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalar va zamonaviy usullarni joriy etish bo‘yicha amalga oshirilishi lozim bo‘lgan tadbirlar ko‘rsatib berilgan, ya’ni:

- milliy elektron ta’lim resurslari yaratilishini jadallashtirish, xorijiy elektron ta’lim resurslarini tarjima qilish ishlarini tashkil etish, ta’lim jarayonida elektron resurslar salmog‘ini bosqichma-bosqich oshirib borish, elektron o‘quv adabiyotlar yaratish, ularni mobil qurilmalarga yuklab olish maqsadida kutubxonalarda QR-kod yordamida elektron resurslar haqidagi axborotlarni joylashtirish tizimini yaratish;
- ma’ruza va amaliy mashg‘ulotlar, seminarlarni onlayn kuzatish va o‘zlashtirish imkonini beruvchi, shuningdek, ularni elektron axborot saqlovchilarga yuklovchi “E-MINBAR” platformasini amaliyotga joriy etish, ta’lim jarayonlarida “bulutli texnologiyalar”dan foydalanish, ta’lim jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida individuallashtirish, masofaviy ta’lim xizmatlarini rivojlantirish, vebinar (leksiyani boshqa o‘quv xonasidan yoki oliy ta’lim muassasasidan onlayn o‘zlashtirish), “blended learning” (avvaldan yozilgan leksiya va seminar mashg‘ulotlarini uyda o‘zlashtirish) va “flipped classroom” (leksiyani uyda o‘zlashtirish, seminar mashg‘ulotini oliy ta’lim muassasasida bajarish) texnologiyalarini amaliyotga keng joriy etish.

Ta’limda raqamli texnologiyalarni keng qo‘llash tufayli axborot va bilimlar doirasi tez sur’atlarda kengayib borayotgan hozirgi sharoitda barcha ma’lumotlarni faqat auditoriya mashg‘ulotlarida ta’lim oluvchilarga yetkazish qiyindir. Shuning uchun imkoniyati cheklangan talabalarni ta’limning kredit-modul tizimidagi mustaqil ishlash jarayoniga faol jalb etish ularning o‘z kasbiy sohasida zamonaviy mutaxassis bo‘lib yetishishining asosiy mexanizmlaridan biri deb hisoblash mumkin. Inklyuziv ta’limni tahlili shuni ko‘rsatadiki, ta’lim jarayonida shaxslarning bir-biriga qo‘shilishi, uyg‘unlashishi va tenglashishi ularning jamiyatga qo‘shilish jarayonlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Hozirgi vaqtda inklyuziv yondashuv jamiyat va davlatning iqtisodiy, madaniy va huquqiy rivojlanishning ma’lum darajasiga yetganligini anglatadi. Imkoniyati cheklangan shaxslarning moddiy ehtiyojlarini qondirish va farovon hayotini ta’minlash uchun ular faoliyat yuritadigan sohalarda ham inklyuziya bo‘lishi, ya’ni inklyuziv iqtisodiyot shakllanishi lozim.

Inklyuziv iqtisodiyot – bu barcha insonlar uchun teng imkoniyatlar va foyda yaratishga qaratilgan iqtisodiyot turidir. Unda jamiyatning barcha qatlamlari, jumladan, kam ta’minlanganlar, nogironlar, teng sharoitdagi ayollar va yoshlar iqtisodiy jarayonlarda (ishlab chiqarish yoki xizmat ko‘rsatish korxonalarida) faol ishtirok eta olishadi. Inklyuziv iqtisodiyotning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iboratdir: boylik va resurslarni jamiyatda adolatli taqsimlash, barqaror rivojlanish, barcha uchun qulay imkoniyatlar yaratish, ish o‘rinlarini va tadbirkorlikni rivojlantirish, ijtimoiy himoya va inklyuziv siyosat. Inklyuziv iqtisodiyotning ahamiyati quyidagilardan iboratdir: iqtisodiy o‘sishni barcha qatlamlar uchun foydali qiladi; kambag‘allik va tengsizlikni kamaytiradi; barqaror va adolatli jamiyat yaratishga hissa qo‘shadi. Inklyuziv iqtisodiyotni rivojlantirish uchun davlat siyosati, jamiyat, biznes va har bir inson birgalikda harakat qilishi kerak. Inklyuziv ta’limni rivojlantirish maqsadida amalga oshirilayotgan harakatlar jamiyatda inklyuziv madaniyatni keng tarqalishiga ham xizmat qiladi [11].

Jamiyatda imkoniyati cheklangan shaxslarga nisbatan kamsituvchi qarashlar va noto‘g‘ri munosabatlar mavjud. Bunday qarashlarni va o‘zaro munosabatlardagi qiyinchiliklarni bartaraf etish esa jamiyatda inklyuziv madaniyatni rivojlantirish orqali amalga oshiriladi. Inklyuziv madaniyat – bu har xillikni qadrlaydigan, alohida ehtiyojli, imkoniyati cheklangan insonlarni hurmat qiladigan va ularga teng imkoniyatlar yaratadigan ijtimoiy muhit yoki tashkilot madaniyatidir. Inklyuziv madaniyatning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iboratdir: hurmat va qabul qilish, teng imkoniyatlar yaratish, qamrab olish va ishtirok etishni ta’minlash va boshqalar. Inklyuziv madaniyat jamiyat taraqqiyotining shunday darajasiki, u insonlarning tolerantlik, insonparvarlik, sabr-toqatlilik, adolat va o‘zaro hurmat kabi kompetensiyalarini shakllantirishga yordam beradi.

Inklyuziv madaniyatning ahamiyati quyidagilardan iboratdir: jamiyatda tenglik va adolatni ta’minlaydi; shaxsning ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishini ta’minlaydi; iqtisodiy rivojlanish va innovatsiyalarga turtki beradi; ta’limda sifat va imkoniyatlarni oshiradi; yosh avlod uchun mehr-muhabbat va o‘zaro hurmat muhitini yaratadi. Inklyuziv madaniyatni rivojlantirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish kerak: ma’rifat va ma’naviyatni oshirish, inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirish, ish joylarida inklyuziv muhit yaratish va hokazo. Inklyuziv

madaniyat nafaqat imkoniyati cheklangan shaxslar uchun, balki butun jamiyat uchun foydali bo'lib, barqaror rivojlanish va farovon hayot sari muhim qadam sanaladi. Buning uchun jamiyat, tashkilotlar va har bir inson birgalikda harakat qilishi lozim.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Inklyuziv ta'lim va uni oliy ta'lim muassasalarida joriy etish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar natijasida quyidagi tavsiyalarni keltirish mumkin:

- imkoniyati cheklangan talabalar uchun qulay ta'lim muhitini tashkil etish bo'yicha harakatlar rejasini (yo'l xaritasini) ishlab chiqish;
- imkoniyati cheklangan talabalarning ehtiyojlarini hisobga olgan holda masofaviy o'qitish jarayonini uzluksiz va izchil tashkil etish;
- imkoniyati cheklangan talabalarning ehtiyojlarini hisobga olgan holda, ularning kasbiy-kreativ va iqtisodiy-madaniy kompetensiyalarini rivojlantirish maqsadida mustaqil ishlash jarayonini tashkil etish loyihasini ishlab chiqish;
- imkoniyati cheklangan talabalar uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalar va inklyuziv ta'limdagi yangi yondashuvlar asosida kasbiy-pedagogik xususiyatlarni o'z ichiga olgan inklyuziv o'qitish jarayonini rivojlantirish modelini ishlab chiqish;
- inklyuziv ta'lim sifati va samaradorligini aniqlash me'zonlarini ishlab chiqish, shuningdek, ularning amalga oshirilishini nazorat qilish.

Demak, inklyuziv ta'limni oliy ta'lim muassasalarida joriy etishda ta'lim muassasasining nafaqat moddiy-texnik va o'quv-uslubiy ta'minotini takomillashtirishga, balki imkoniyati cheklangan talabalarni barcha talabalar kabi kasbiy-kreativ hamda iqtisodiy-madaniy kompetensiyalarini rivojlantirishga [11] ham alohida e'tibor qaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Андрианова Е.И. Инклюзивное образование: характеристика, сущность, проблемы // Вестник НовГУ. – 2016. – №2(93).
2. Kobilova Sh.X. Inklyuziv ta'lim makonini barqarorlashtirish hamda uning pedagogik shart-sharoitlarini muvofiqlashtirish: muammo va yechimlari // Uzbek Scholar Journal. – 2022. – T. 10. – B. 139–145.
3. Ataboyeva M.B., G'ofurjonova M.A. Inklyuziv ta'limning mohiyati // Pedogogs international research journal. – 2024. – Mart. – B. 119–123.
4. Umaraliyeva M. Inklyuziv ta'lim – barcha uchun teng, munosib ta'lim // Science and Innovation. – 2024. – T. 3. – Maxsus son №35. – B. 149–151.
5. Ibragimov X.I. Yangi O'zbekiston inklyuziv ta'limi: bugungi holat, mavjud muammolar va rivojlanish istiqbollari // Fan, ta'lim va amaliyotning integratsiyasi. – 2023. – B. 5–8.
6. Павлова Е.В., Печатнова О.А. Реализация инклюзивного образования в высших учебных заведениях // Теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования) | Мир педагогики и психологии. – 2018. – №10(27).
7. Голикова Е.М., Сидорова И.Г. Реализация инклюзивного образования в вузе // Проблемы современного педагогического образования. – 2018. – №58–4.
8. Shoyev A.X. O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari // Ekonomika i sosium. – 2024. – №1(116). – B. 1559–1575.
9. Shoyev A.X. Oliy ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limni rivojlantirishning ijtimoiy marketingi // Ekonomika i sosium. – 2021. – №1(80), II qism. – B. 737–742.
10. Safarova R.G. Inklyuziv ta'lim jamiyatda inklyuziv madaniyatni rivojlantirish omili sifatida // Science and Innovation. – 2024. – T. 3. – Maxsus son №35. – B. 189–191.
11. Akbarova S.Sh. Zamonaviy ta'limda talabalarning kreativ kompetensiyalarini rivojlantirish: Monografiya. – Toshkent: Chinor fayzi baland, 2024. – 128 b.

13.00.00	Pedagogika fanlari
13.00.01	Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
13.00.02	Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
13.00.03	Maxsus pedagogika
13.00.04	Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
13.00.05	Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
13.00.06	Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohalari va bosqichlari bo'yicha)
13.00.07	Ta'limda menejment
13.00.08	Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
13.00.09	Ijtimoiy pedagogika
07.00.00	Tarix fanlari
19.00.00	Psixologiya fanlari
01.00.00	Fizika-matematika fanlari
02.00.00	Kimyo fanlari
03.00.00	Biologiya fanlari
09.00.00	Falsafa fanlari
10.00.00	Filologiya fanlari
11.00.00	Geografiya fanlari

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov
Musahhih: Alibek Zokirov
Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2025. №4

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C–5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.